

Sinterklaas en Kerstmis

Verschillen, veranderingen, verklaringen

John Helsloot

In 1994 hebben we u in Volkskundelijst 65 vragen gesteld over de viering van sinterklaas en Kerstmis. Voor mijn onderzoek heb ik daar dankbaar gebruik van gemaakt. Ik heb mij vooral bezig gehouden met de verschuiving die zich de laatste tijd aftekent in het geven van cadeautjes in de maand december. Die is ook u niet ontgaan. Iemand schreef ons bijvoorbeeld: 'Ik vind dat tegenwoordig de nadruk wel erg op het kerstfeest komt te liggen. Voordat het 5 december is zijn de etalages al bijna gevuld met kerstattributen. In oktober beginnen de kerstshows al in de tuincentra. Steeds meer mensen geven elkaar met kerst geschenken. Het is wel jammer dat het Sinterklaasfeest naar de achtergrond geschoven wordt'. Over deze ontwikkeling is met name in de pers nogal enige ophef gemaakt. Cadeautjes onder de kerstboom ...: dat doe je niet, daarmee ondergraaf je een goede Nederlandse traditie! Het ongenoegen ontladde zich vooral op de, steeds vroeger zichtbaar aanwezige, kerstman, die niet moest denken onze Sinterklaas naar de kroon te kunnen steken. Voor een dergelijke geïmporteerde, commerciële figuur zou in Nederland geen plaats zijn. Wat overdreven geef ik zo weer hoe voorstanders van sinterklaas zich opstellen. Het zijn mensen die, strijdend voor een in hun ogen goede zaak, bewust de publiciteit zoeken en halen. Maar hoe breed wordt hun mening gedeeld? Dat was een van de achterliggende gedachten bij het opstellen van de vragenlijst.

In deze bijdrage ga ik achtereenvolgens in op de betekenis(sen) van beide feesten, hun onderlinge verschillen, de veranderingen die zich in de viering hebben voorgedaan en de verklaringen die u daarvoor geeft.*

... SINTERKLAAS

Wat betekenen sinterklaas en Kerstmis voor u? Om daar achter te komen vroeg ik voor welke 'idealen' deze feesten staan. Dat was misschien een

---

* De fragmenten tussen aanhalingstekens zijn citaten uit de vragenlijsten. Om redenen van privacy-bescherming hebben we vermelding van namen van de betreffende informanten achterwege gelaten.

wat te zwaar woord. ‘Welke idealen? Och, we zien het als een mooi iets om in de donkere maanden er een leuke avond van te maken’, antwoordde iemand. Verscheidene andere informanten lieten zich in dezelfde geest uit: ‘Bij het sinterklaasfeest denk ik niet aan de idealen waar hij voor staat’. Anderen vonden zelfs dat het feest eigenlijk helemaal geen diepere betekenis had: ‘Het sinterklaasfeest is voor mij niet meer dan folklore’.

Sinterklaasfeest 1966 ten huize van Jef en Riet Knappers, Roosendaal.

– lief of stout. Ieder krijgt iets’. Toch begreep een van de respondenten vroeger nooit ‘waarom kinderen die toch al het meeste hadden, ook nog eens het meeste kregen’. Als opvoeder speelt de Sint tegenwoordig een wat minder uitgesproken rol. Hij is niet meer de boeman van vroeger. Hij beloont vooral en als hij al straft, gebeurt dat zeer mild. Iemand schreef dit toe aan de ‘invloed van Dr. Spock en anderen’. Ook onder volwassen vierders zal hij ‘in milde vorm spotten met ’s mensen gebreken, maar nooit gemeen of sarcastisch’. Dat zou ook niet passen in de sfeer op pakjesavond, “n gezellig huisfeest waarbij men elkaar ’ns gezellig op de hak kan nemen’ of, zoals een ander het verwoordt: ‘een aardige gelegenheid om karakters te helpen vormen’. Door enkele katholieke informanten wordt St.-Nicolaas letterlijk nog als een heilige vereerd, of genoemd als ‘de heilige die ons stimuleert om een ander blij te maken, te verrassen en die ons waarschuwt dat we altijd “ons best moeten doen” en dat onze fouten vergeven worden’. Anderen beschouwen Sinterklaas als niet meer dan

Maar zo dacht niet iedereen erover. Velen schreven dat Sinterklaas de goed(geefs)heid in persoon is. En dat geldt tevens voor degenen die in zijn naam optreden: ‘We zorgen zelf, door elkaar kado’s te geven, ervoor dat we delen en iets voor elkaar over hebben’. Sinterklaas staat voor ‘onbaatzuchtigheid, aan je medemens denken’. Spontaneïteit, het onverwachte en verrassende worden daarbij door de ontvangers vooral gewaardeerd. Het bijzondere van Sinterklaas is bovendien dat hij ‘geeft om alle kinderen ongeacht geloof, kleur, sociale achtergrond

'een sprookjesfiguur' of een 'gever van goede gaven op humanistische grondslag'.

... KERSTMIS

De vraag naar de betekenis van Kerstmis is u misschien wat overbodig voorgekomen. Toch was het goed om die, als het ware pro memorie, te stellen omdat de problematiek van de decemberfeesten met deze betekenis(sen) nauw samenhangt. Vrijwel alle informanten antwoordden dat op Kerstmis de geboorte van Jezus wordt herdacht. Waar dit feit voor staat hangt uiteraard samen met de eigen godsdienstige overtuiging. In het kerstfeest komt 'de liefde van God voor de mens, de liefde van mens tot mens' tot uitdrukking. Het spreekt dan vanzelf dat het zoeken naar vrede in de beleving van Kerstmis de belangrijkste plaats inneemt.

Velen van u zijn zich ervan bewust dat deze zingeving van het kerstfeest in deze tijd, waarin het christendom en de kerken in de samenleving aan belang inboeten, niet meer dominant is. 'Kerst is voor velen niet meer van Christelijke betekenis en dat is de grote verarming van ons huidige leven'. De kerken leggen het af tegen de media die zich 'het feest wel erg met invloeden die er niks mee te maken hebben' toeëigenen. Vooral de jeugd zou daarvoor vatbaar zijn. 'Voor veel jongeren is kerstmis (..) ofwel stoer doen of gemakszucht of alleen maar [zich] afzetten tegen 't oude. Misschien zijn ze ook wel bang als ouderwets bestempeld te worden door vrienden'. Kerstmis is 'echt een feest voor mensen, die geld hebben of althans menen te hebben', voor wie 'het vaak om de uiterlijkheden gaat'. Een uitspraak als: 'Kerstfeest is voor mij goddank niet meer religieus beladen', wijst er aan de andere kant op dat sommigen een bepaalde ontwikkeling doormaken en op grond daarvan tot een andere invulling van het feest komen.

Deze verschillen in beleving kunnen er toe leiden dat zich botsingen voordoen, soms vrij letterlijk. 'Ik vind het merkwaardig dat ik als trouw kerkganger met kerstmis nauwelijks een plaats in de kerk kan vinden door de drukte. Mensen die nooit gaan, zitten dan vooraan om gezien te worden!' In dezelfde geest kan men zich storen aan 'de kerstliederen die over je heengalmen als je in de supermarkt of ergens anders bent'. Er treedt, in de visie van deze informanten, een vermenging van sferen op die ongewenst, zonet onwaarachtig is: 'Hoe kun je nu in gedachten met iets bezig zijn als je niet gelooft wat er in de bijbel over gezegd wordt'? Om soortgelijke redenen vindt een ander het verwonderlijk dat in niet-christelijke

gezinnen wel een kerstboom staat. Ook anderen verbazen zich soms 'over buiten-kerkelijken die met grote inzet (en kosten) kerstmis vieren'. Dit onbegrip hangt samen met de overtuiging dat 'men eigenlijk geen kerstfeest (kan) vieren als men geen christen is; wat men dan doet is iets anders dan kerstfeest vieren'.

Verscheidene informanten gaven aan dat het kerstfeest behalve de godsdienstige ook nog een andere betekenislaag kent: 'Naast de grotere betekenis die kerst heeft in verband met mijn geloofsovertuiging' is er 'ook de gezelligheid met familie, vrienden enz.'. Met Kerstmis ben je 'toegankelijker voor [je] evenmens, meer gericht dan normaal op vriendschap'. 'De mensen gaan voor een zéér korte periode even anders met elkaar om'. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de vele bezoeken die in de kersttijd gebracht worden aan eenzamen, bejaarden en zieken. Het is bovendien niet ongewoon dat dan een kleine attentie, een bloemstukje of iets lekkers, wordt gegeven. Maar deze geschenken, evenals de cadeautjes vroeger op de zondagsschool of thans de kerstgratificatie van de werkgever, hebben voor u een ander karakter en een andere betekenis dan de tegenwoordige kerstcadeaus. In die zin moeten ongetwijfeld een mededeling begrepen worden als: 'Vroeger was er geen sprake van kerstgeschenken. Daar was de kerstfeer te plechtig voor – het paste er niet in'. Daaraan blijken de meeste informanten te willen vasthouden. Kerstmis 'moet niet verlaagd worden tot alleen cadootjes'. 'Eigenlijk hebben cadeaus met het kerstfeest niets te maken'.

... VERSCHILLEN TUSSEN SINTERKLAAS EN KERSTMIS

Kijkt men van grote afstand naar het sinterklaas- en kerstfeest, dan is – tegenwoordig! – een gemeenschappelijk kenmerk dat niettemin bij beide gelegenheden geschenken worden gegeven. In die zin kan men zeggen: 'Volgens mij verschillen ze niet zo veel, het geven is belangrijk'. Immers, 'beide feesten hebben te maken met goedheid en liefde en barmhartigheid'. De verschillen worden volgens enkelen van u zelfs zo klein dat ze, ten onrechte, wegvallen: 'Men haalt St.-Nicolaas en kerst door elkaar'; 't is een soort "Sintkerst" geworden'. Anderen gaan minder ver. 'Gevoelsmatig' meent iemand 'dat beide feesten elkaar positief overlappen en aanvullen'. 'Deze beide feesten bijten elkaar niet, omdat het kerstfeest met z'n rijke geestelijke inhoud en het Sinterklaasfeest als plezierig familiefeest hun kern op volkomen verschillende frequentie hebben liggen!' Dat het om twee geheel verschillende feesten gaat, die men eigenlijk niet met

elkaar kan (en mag) vergelijken, is ook de mening van verscheidene andere informanten.

Waaruit bestaan die verschillen in de 'kern' van beide feesten? U heeft daarover een duidelijk beeld, dat u meestal oproept door middel van een tegenstelling. Het gaat hier deels om normatieve opvattingen over de zin en functie van deze feesten, deels om een weergave van uw eigen ervaringen. In onderstaande tabel geef ik enkele verschillen tussen sinterklaas en kerstmis weer, gegroepeerd rond een aantal clusters van kenmerken. Deze hebben betrekking op achtereenvolgens de 'oorsprong' van de feesten, de sfeer waarin ze plaats hebben en de primaire doelgroep.

Sinterklaas

Oorsprong

menselijke instelling
een feestje, een neutraal feest

een algemeen feest
een gezellig feest zonder betekenis
vrolijk folkloristisch gebeuren

Sfeer

een vrolijk feest
vrolijker, er is veel om over te lachen
spanning, vrolijker
iets gezelliger, iets vrolijker
luchtig feest
oppervlakkig en naar buiten gericht
"lichtzinnig"

Doelgroep

meer gericht op de kinderen
voor de kleintjes
richt de aandacht naar binnen
(gezin)
voor ons zelf
kinderfeest

Kerstmis

Bijbelse oorsprong
als gelovigen de geboorte van Christus herdenken
een kerkelijk feest
heeft een veel diepere zin
veel meer levensbeschouwelijke aspecten

een innerlijk feest
ingetogener, en vooral niet 'geinig'
devoot, vroom, rustiger
intiëmer, inhoudelijk rijker
een feest met 'diepte'
naar binnen gericht
zwaarder geladen

meer op het hele gezin
feest van de vrede voor iedereen
richt de aandacht naar buiten
(familie, parochie)
voor de hele wereld
feestdagen voor iedereen!

Het feest van 5 december wordt gepersonifieerd door Sinterklaas. Vooral de laatste jaren heeft hij in de figuur van de kerstman een concurrent

gekregen als uitdeler van geschenken. Maar zij staan volgens verscheidenden van u niet op hetzelfde niveau. 'Sinterklaas: een statige heer, mooi gekleed, straalt goedheid en vriendschap uit, naar grijsaard, kind en gut. Fijn besnaard, de moeite waard om te beminnen en er een liedje van te

Kerstmis ± 1964 in het gezin van Christina en Frank Mols-de Bakker, Berkel-Enschot.

zingen. De kerstman: een oud karkas uit Lapland, helemaal in 't rood, draagt zelf de zak met cadeaus op zijn versleten rug. Wat moeten de kinderen wel denken van zo'n halfgare sul?'. Al zijn er enkele informanten die de kerstman 'leuk voor de kinderen' vinden, verschillende anderen laten zich eveneens nogal laatdunkend over hem uit:

'schetsfiguur die de diepe betekenis van het kind in de kribbe volledig bagatelliseert en verdrukt', 'knullig figuur, die terwille van de commercie wordt geïntroduceerd', 'uit het buitenland afkomstig en dus Onnederlands'. Meer dan wanneer men beide feesten op zich tegenover elkaar stelt, activeert de figuur van de kerstman nog andere betekenislagen van beide feesten. Hij staat voor een invulling van Kerstmis die strijdt met de religieuze kern daarvan en een commercieel karakter heeft. Bovendien is hij letterlijk een 'vreemde figuur', in Nederland eigenlijk overbodig.

... VERANDERINGEN

Als er één verandering in de decemberfeesten is die door vrijwel alle informanten wordt genoemd, dan is het wel dat de geschenken, met name bij sinterklaas, de afgelopen decennia duurder, groter, luxer en talrijker zijn geworden. 'Vroeger was alles eenvoudiger, goedkoper. Was 't cadeau wat duurder, dan beperkte men zich tot één cadeau. In mijn jeugd was Sinterklaas: 'n das, 'n paar sokken en misschien een stripboekje of kleurpotloden'. 'Wij waren als kind blij met een prentenboek, 'n ganzenbord, 'n schortje en 'n stukje suikergoed; nu zijn 't computerspelletjes, video's, stereo-installaties enz.'. Opvallend is dat deze ontwikkeling door zeer velen van u wordt betreurd en afgekeurd. De ervaringen in de eigen jeugd blijken letterlijk maatgevend voor de huidige tijd. Vroeger was het 'veel en

veel soberder en daardoor ook veel gezelliger'. 'Gebruiksartikelen maken meer en meer plaats voor luxe of overbodige artikelen'. 'De mensen willen elkaar overbluffen'. Dit botst met de norm dat 'het leuke 'm (zit) in het kleine, eenvoudige, niet in 't dure'. Bovendien leiden de grotere geschenken niet tot even grote tevredenheid. 'Dat vind ik verontrustend, want waar zijn kinderen wel mee tevreden? Dat moet ze geleerd worden vind ik', aldus een van de informanten.

Oorzaak van deze ontwikkeling is volgens sommigen van u dat er tegenwoordig (te) veel momenten aangegrepen worden om kinderen iets te geven. 'Hebt u wel eens opgelet hoeveel maal nu een kind per jaar cadeaus krijgt (20 maal?); wij eenmaal, alleen met Nicolaas', schreef iemand. Daardoor ontstaat als het ware een inflatie, waardoor de waardering voor geschenken afneemt. 't Is het hele jaar Sinterklaas. En daar wennen de kinderen aan'. Maar ook in de wereld van de volwassenen is er sprake van een toenemende 'kado-vreugde'. Terwijl sinterklaas in principe een kinderfeest is, valt het verscheidenen van u op dat het 'meer en meer voor alle leeftijden' een geschenkenfeest wordt. Ook dat wordt gezien als een teken van (verkeerde) overdaad. 'Nu worden aan de mensen (volwassenen) enorme uitgaven opgedrongen, die ze in feite niet kunnen dragen'.

Diezelfde toename in de behoefte om elkaar bij allerlei gelegenheden iets te geven is ook zichtbaar in de opkomst van Kerstmis als belangrijk geschenkenfeest, met name voor volwassenen. Verscheidenen van u hebben de indruk dat er met kerst méér gegeven wordt dan met Sinterklaas en dat er dus een verschuiving plaatsheeft. 'Ik ben bang dat het [sinterklaasfeest] verdrongen wordt door de kerstman en dat de winkeliers vooral daar hard aan mee werken. Wij doen er nog volop aan om gekke surprises en gedichten te maken. Maar ik merk dat veel mensen 't cadeautjes geven verleggen naar Kerstmis. Ik denk dat er veel minder echte "surprises" door de mensen gemaakt worden'. Ook door anderen wordt dit toegeschreven aan gemakzucht. 'Het is zo simpel en gemakkelijk: alleen een (duur) kadootje kopen, onder de kerstboom kwakken. Nou èn?' Gezien de godsdienstige invulling die velen van u aan Kerstmis geven is het niet verwonderlijk dat het uitgroeien van dit feest tot 'een soort tweede St.-Nicolaasfeest' wordt betreurd.

Het is opvallend dat verscheidene informanten slechts een vermoeden hadden dat deze ontwikkeling gaande is. Typerend zijn uitspraken als: 'Ik geloof dat mensen elkaar wat vaker met kerstmis iets geven', en: 'Het *schijnt* sterk in opkomst te zijn maar het verschijnsel gaat ons nog voorbij'. Toch geven sommigen van u aan dat ze deze trend wèl volgen, maar dan meer

als gevolg van veranderingen in het gezin. 'Naarmate de kinderen ouder (en volwassen) zijn geworden is het Sintfeest verdwenen. Kerstmis wordt beschouwd als een dag voor het gezin'. Doordat 'iedereen dan wat vakantie heeft en de drie generaties mekaar dan gemakkelijker kunnen treffen, wordt de nadruk wat meer op het kerstfeest gelegd'. Het geven van geschenken verhuist dan dikwijls noodgedwongen of vanzelf mee.

... VERKLARINGEN

Dat is een van de verklaringen die u geeft voor de verschuiving naar Kerstmis. Daarmee samenhangend wordt erop gewezen dat 'de kleinere gezinnen, de grotere aantallen alleenwonenden zorgen dat 't accent anders ligt'. De veranderingen zijn volgens velen van u ook een gevolg van de toenemende welvaart, waardoor 'alles meer in het materialistische vlak getrokken' is. Met name ten aanzien van Kerstmis 'verdringt het materiële 't godsdienstige'. Die ontkerstening is ook zichtbaar in het sociale leven. 'De afgelopen jaren vindt in mijn omgeving met betrekking tot het kerstfeest een gestage verschuiving plaats vanuit de kerk naar de huiskamer', aldus een informant uit Bellingwolde.

Door velen wordt de commercie als grootste boosdoener beschouwd. Heel vaak gebruikt u het woordje 'te': 'De commercie wil een te grote vinger in de pap hebben!'; 'de rol van de commercie is te groot, overdaad schaaft'; de commercie is 'te opdringerig'. Gaat men zo door, dan vieren we Kerstmis mogelijk 'in de toekomst in het warenhuis (tussen de reclameboodschappen door)'. Ook Sinterklaas wordt volgens sommigen 'jammer genoeg steeds meer in het commerciële getrokken'. Er wordt dus een grens, een norm, overschreden. Deze luidt: de commercie 'dient zich op de achtergrond te houden', 'het moet sober blijven'. Zoniet, dan wordt 'de kern van het feest voorbij gezien', dan 'gaat het mooie – blij zijn om een klein cadeau met warmte gegeven – verloren'. Immers, 'het vieren van een feest vindt plaats van binnenuit en wordt niet bepaald door grote en luxe geschenken of kerstdiners', merkte iemand op. De kern van de feesten raakt door de omhelzing van de commercie op de achtergrond, wordt volgens de één 'verdoezeld', of 'gedegradeerd', zoals iemand anders het formuleerde. Het is dit betekenisverlies dat verzet oproept.

Begrijpelijk is dat men dan soms negatief oordeelt over degenen die wat minder gevoelig zijn voor deze ontwikkeling. 'De mens als kuddedier' wordt verweten 'zich gewillig [te laten] voortdrijven door de commercie' en 'blijkbaar geen principiële bezwaren' te hebben. Vooral 'voor jongeren

[is het] nu veel moeilijker om 't hoofd koel te houden. De informatie is zo eindeloos, de reclame maakt de mensen wijs dat "alles hebben" het hele leven is. Het omgekeerde is volgens mij waar. Hoe meer er is, hoe meer mensen denken te missen', zo antwoordde iemand. Sommigen van u geven aan zelf wèl een afstandelijke houding tegenover de commercie aan te nemen: 'We laten ons niet dwingen door de commercie', deze 'heeft op mij persoonlijk weinig of geen invloed'. Toch valt soms een andere visie hierop te beluisteren: 'Geen probleem, mag, de middenstand moet ook de kost verdienen'. De middenstand valt misschien ook niet zoveel te verwijten. Immers, 'mensen doen zelf steeds gekker, winkeliers spelen daar op in'.

Het gaat hier om de vraag naar de kip en het ei, naar wie het initiatief neemt en wie de trend volgt. Op z'n minst kan men vaststellen dat het om een proces gaat, waarin middenstanders en consumenten elkaar wederzijds beïnvloeden. Beiden zijn erop gericht – met een beroep op overtuiging of op portemonnee – de eigen invulling van de betekenis van de decemberfeesten veilig te stellen. In deze strijd zijn de feesten een spelelbal. Zoals iemand scherpzinnig opmerkte: 'De commercie stimuleert (..) de kooplust en gebruikt daarvoor het inspelen op oude gebruiken en feesten'. Over hoe dat gebeurt, lopen de meningen dan uiteen. De een zegt: 'De commercie is soms dom en gevoelloos tegenover geschiedenis en folklore', een ander meent: 'Zonder de commercie waren beide feesten, helaas, verleden tijd!'. Bij alle verontwaardiging over de rol van de commercie bij Kerstmis blijft dat laatste wel eens onderbelicht. Dat men zich realiseert dat de winkeliers een belangrijke ondersteunende rol spelen – al of niet gewaardeerd – bij het instandhouden van gebruiken komt tot uitdrukking wanneer zij worden opgeroepen 'meer aandacht [te] besteden aan Sinterklaas'. 'De middenstand heeft een beetje de verantwoording ten opzichte van deze Nederlandse traditie om die in stand te houden. Dan maar even hard werken om de etalage te veranderen. We mogen als volwassenen de komende generaties jonge kinderen deze heerlijke tijd niet ontnemen'.

Terugkomend op de in de inleiding gestelde vraag is vast te stellen dat ook u, als informant van ons instituut, enigszins bezorgd bent over de veranderingen in de tegenwoordige viering van zowel het sinterklaas- als het kerstfeest. Dat is een belangrijk gegeven. Maar belangrijker is nog dat u ons in staat stelt om te begrijpen waarom u dat bent. Voor de moeite die u daarvoor hebt genomen zijn we u, als altijd, dankbaar.